

ПОНЯТТЯ ОБ'ЄКТА ЗЛОЧИНУ

О.Ю. Вітко

аспірант, викладач

ВНЗ «Національна академія управління»,

старший юрист відділу судової роботи

ПрАТ «Юридична компанія «Арсенал»

Постановка проблеми. В загальному об'єкт злочину визначається як те, на що посягає злочин [1, с. 3]. Однак, питання на що саме посягає злочин в науці кримінального права досі однозначно не вирішено. Доказом актуальності питання визначення об'єкта злочину слугує відсутність у чинному Кримінальному кодексі України дефініції з законодавчим визначенням поняття об'єкта злочину, більш того, такого законодавчо визначеного поняття об'єкта злочину не було ні в попередній редакції Кримінального кодексу України 1960 р., ні в Кримінальних кодексах 1922 та 1927 рр., адже, логічно, що доки в теорії кримінального права на теоретичному рівні однозначно не буде визначено поняття об'єкта злочину, таке поняття не можливо визначити і на законодавчому рівні.

Метою даної статті є визначення об'єкта злочину з огляду на аналіз існуючих концепцій об'єкта злочину.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. В історичному плані щодо визначення об'єкта злочину у вітчизняній науці існує декілька концепцій, які можна розділити на: досоціалістичні, зумовлену марксистсько-ленінським вченням соціалістичну концепцію та сучасні концепції об'єкта злочину.

Представники досоціалістичних концепцій розглядали об'єкт злочину, як з точки зору суб'єктивного права, так і норм права. Зокрема, В.Д. Спасович визнавав об'єктом злочину будь-чие право, яке охороняється державою за допомогою покарання [2, с. 94]. О.Ф. Кістяківський вважав, що об'єктом злочину є предмет, на який направлений злочин або над яким здійснено злочин. Далі автор уточнює, що об'єктом злочину може бути в загальному тільки людина зі своїми правами та установами, які нею створюються [3, с. 63-65].

Цікавої точки зору притримувався досоціалістичний науковець М.С. Таганцев, який стверджував, що посягання на норму права в її реальному бутті (існуванні) є посягання на право охорони життєвого інтересу, на правове благо, а визначаючи злочинне діяння, як посягання на правову норму в її реальному бутті (існуванні) або, іншими словами, як посягання на правоохоронні життєві інтереси, ми тим самим визначаємо і поняття об'єкта злочинного посягання: ним є правовий припис чи норма права, що виражена у вхожому в сферу суб'єктивних прав життєвому інтересі, який охороняється даною нормою [4, с. 484].

З часом людство вийшло на новий етап розвитку, що породило нові економічні, політичні, правові та інші відносини. З'являються нові види злочинів, нові теоретичні правові концепції, і тому розглянуті вище думки досоціалістичних вітчизняних науковців все частіше критикуються. Зокрема, криміналісти піддавшись впливу марксистско-ленінського соціалістичного вчення пропонують принципово нову концепцію, яка на їх думку покликана вирішити питання об'єк-

та злочину. Дана соціалістична концепція визнавала об'єктом злочину лише суспільні відносини.

Одним із перших, хто визнавав об'єкт злочину в якості суспільних відносин, був А.А. Піонтковський, який зауважував, що кожний злочин який вчиняється в нашій країні, прямо або опосередковано посягає на суспільні відносини соціалістичного суспільства [5, с. 111]. Найпершою монографічною роботою, присвяченою об'єкту злочину була робота Б.С. Нікіфорова. Науковець говорив про те, що радянське соціалістичне кримінальне право охороняє суспільні відносини соціалізму від істотної шкоди [6, с. 28-30]. М.Й. Коржанський також відстоював позицію, що об'єкт злочину – це суспільні відносини, поставлені під охорону кримінального закону [1, с. 24]. В.К. Глистин, в якості об'єкта кримінально-правової охорони, суспільні відносини розумів як сукупність іманентних їм елементів – учасників відносин, предмет (об'єкт) відносин і зв'язок між учасниками з приводу конкретного предмету [7, с. 19-29]. Дещо схожої позиції щодо розв'язання проблеми об'єкта злочину притримувався В.Я. Тацій. Він також вважав, що методологічно правильним є визначення об'єкта злочину, в якості суспільних відносин лише через розкриття складових частин суспільних відносин [8, с. 3-21].

Проте, вивільнившись від панування марксистко-ленінської ідеології, що панувала в радянський період деякі науковці криміналісти прагнуть бути оригінальними в своїх наукових поглядах та піддавшись хвилі критики і відкидання всього радянського, висловлюють принципово відмінні від вказаних точок зору позиції щодо об'єкта злочину, тим самим формують можливо не досить вдалі, але нові концепції об'єкта злочину.

Так, Г.П. Новоселов стверджує, що об'єктом будь-якого злочину, а не тільки спрямованого, виступають люди, які в одних випадках виступають в якості окремих фізичних осіб, в других – як певного роду множинність осіб, наділених чи не наділених статусу юридичної особи, в третіх – як соціум (суспільство) [9, с. 51]. С.Б. Гавриш під об'єктом злочину розуміє правове благо як певну цінність, тобто матеріальні явища: життя, здоров'я, гідність, майно, природні об'єкти тощо [10, с. 49, 56]. П.С. Матишевський вважає, що об'єкт злочину – це цінності, що охороняються кримінальним законом [11, с. 128]. В.Є. Фесенко також пропонує визнати об'єктом злочину цінності, що охороняються законами проти яких спрямовано злочинне діяння і яким завдається або може бути завдана шкода [12, с. 14-16].

Разом з тим більшість сучасних науковців продовжили вдосконалювати концепцію об'єкта злочину як суспільних відносин. Серед них слід відмітити сучасного українського вченого В.К. Матвійчука, який беручи до уваги теоретичні надбання інших вчених, відмічає, що визнання суспільних відносин як об'єкта злочину є дійсно науково обґрунтованим [13, с. 102-106].

Концепцію розуміння об'єкта злочину в якості суспільних відносин, крім сучасних українських вчених, продовжують доповнювати та розвивати також сучасні російські вчені. Зокрема, великої уваги проблемі визначення об'єкта і предмета злочину приділив А.В. Шульга, який говорить про те, що злочинне посягання порушує певні відносини між людьми в суспільстві – суспільні відносини [14, с. 19-23].

Основні результати дослідження. З іншої сторони, така різноманітність згаданих концепцій по одинці в повній мірі та однозначно не дає відповіді на

питання, що є об'єктом злочину. Лише оцінивши їх в сукупності, взявши на замітку сильні та відкинувши слабкі позиції, можна запропонувати власне бачення вирішення даної проблеми.

Так, на нашу думку, об'єктом злочину не можуть бути ні суб'єктивні права особи, ні норми права, адже правильно відмічає Г.П. Новоселов, що «в основу розробки поняття об'єкта злочину повинно бути покладено вирішення питання про сутність і спрямованість шкоди, яка завдається або може бути завдана в результаті скоєння кримінально караного діяння» [9, с. 40]. З іншої сторони, чи можна вести мову про те, що суб'єктивному праву особи чи нормі права злочинном завдається шкода? По-перше, не всі сфери життя людей врегульовані нормами права, однак найбільш важливіші з них, навіть не врегульовані нормами права, все таки охороняються нормами кримінального права. По-друге, нормі права чи суб'єктивному праву злочином шкода не завдається, адже вони і надалі залишаються нормами права та суб'єктивними правами. Злочинець позбавивши особу волі ніяким чином не позбавив її права на свободу та особисту недоторканість. У такому випадку в неї відсутня лише можливість реально реалізувати своє право на волю. По-третє, норма права також не страждає від злочину, адже вона навіть після злочинного впливу залишається загальнообов'язковим правилом поведінки, яке особа повинна виконувати незалежно від того, чи порушена злочином така норма права, чи ні.

Не можна визнати об'єктом злочину також правове благо, оскільки до складу правового блага можна включити будь-що, що буде задовольняти потреби особи, але не всьому в дійсності може бути завдана злочином шкода. Зокрема, під правовим благом можливо розглядати життя чи свободу, проте самому життю чи волі шкода злочином не завдається. Від злочину потерпають суб'єкти, які позбавлені життя або свободи. Крім цього, називаючи об'єктом злочину правове благо, ми в більшості випадків не зможемо відрізнити один від одного подібні злочини, адже в подібних складах злочину зазвичай замішані одні й ті ж правові блага. Наприклад, якщо розглядати «життя», як правове благо, то ми не зможемо відрізнити таких два подібних склади злочину як «посягання на життя державного чи громадського діяча» (ст. 112 КК України) та «умисне вбивство» (ст. 115 КК України) оскільки, і в тому, і в іншому випадку злочинець позбавляє людину «життя», завдає їй смерті.

Щодо інтересу, якому, на думку деяких науковців, злочином завдається шкода, вірно стверджує В.К. Матвійчук, говорячи про те, що «будь-які відносини виникають унаслідок потреб та інтересів, вони і є тією рушійною силою, що стимулює наявність тих чи інших суспільних відносин, в яких реалізуються інтереси та потреби» [13, с. 100]. Саме так, інтереси є всього на всього рушійною, внутрішньою психологічною, спонукальною силою, яка веде особу до задоволення її потреб. Будучи не задоволеною внаслідок злочинного діяння, потреба залишається потребою, а нереалізований інтерес залишатиметься тим самим інтересом. Таким чином, від злочину страждає не інтерес, а особа, яка внаслідок злочинного діяння не реалізовує свій інтерес та не задовольняє свою потребу. В свою чергу, особи існують не ізольовано один від одного, а перебувають у взаємозалежності та співпраці, виходячи з чого, саме в рамках суспільних відносин реалізується такий інтерес особи та задовольняється її потреба. Тому злочин, порушу-

ючи нормальний порядок суспільних відносин, викорінює можливість осіб реалізувати свої інтереси та задовольнити свої потреби.

Виходячи з чого, першим твердженням на шляху власного розв'язання проблеми об'єкта буде те, що злочин, порушуючи нормальний порядок суспільних відносин, викорінює можливість осіб реалізувати свої інтереси та задовольнити потреби.

Крім цього, також слід відмітити, що неможливо визнати об'єктом злочину людину, як біологічну істоту ізольовано від суспільних відносин, тобто не як суб'єкта суспільних відносин. Немає жодних сумнівів, що в кінцевому результаті від злочину потерпають конкретні люди. Проте зважаючи на те, що право, яке покликано регулювати відносини між людьми, є певною ідеальною субстанцією, яку не можна відчутися органами чуття, а можливо лише сприйняти, усвідомити в конкретному його прояві, не розрізняє людей, як фізичні живі тіла, що наділені свідомістю. Право будучи категорією ідеальною, розрізняє тільки ідеальні категорії, такі як суб'єкт суспільних відносин, суб'єкт права та ін. Людина потрапляючи в правове поле, набуває певного правового статусу, тобто сукупності прав і обов'язків та стає учасником суспільних відносин. Крім цього, передавши частину свого майна та правової волі, людина може створити юридичну особу, яка теж наділена правовим статусом та є суб'єктом суспільних відносин. Виходячи з чого, в правовому плані немає ніякої різниці між фізичною й юридичною особою (крім природних відмінностей), адже право розглядає фізичних і юридичних осіб як рівних учасників суспільних відносин.

Таким чином, кримінальним правом охороняється не людина – біологічна істота, а суб'єкт суспільних відносин, оскільки фізичній особі або учасникам юридичної особи внаслідок вчинення злочинного посягання, в першу чергу завдається шкода саме як учасникам суспільних відносин, а вже потім як біологічним істотам. На підтвердження цьому М.Й. Коржанський відмічає: «якщо визнавати за об'єкт злочину не особу як сукупність суспільних відносин, а людину, як біологічну істоту, то неможливо буде пояснити правомірність позбавлення життя під час необхідної оборони, крайньої необхідності, оскільки об'єкт не може бути поставлений під захист кримінального закону і в той же час не захищатися ним» [1, с. 21]. Дійсно визнавши об'єктом злочину людину – біологічну істоту, ми не зможемо пояснити правомірне завдання смерті при необхідній обороні чи крайній необхідності.

Отже, на основі вищевикладеного можна вести мову про те, що внаслідок скоєння злочинного посягання, особам в першу чергу завдається шкода, саме як учасникам суспільних відносин, а вже потім, як біологічним істотам. Дане твердження є другим на шляху власного вирішення проблеми об'єкта злочину.

Також варто зауважити, що не зовсім точним є визначення об'єкта злочину в якості суспільних цінностей, що охороняються законом, адже дане поняття є дуже розмитим і на практиці не може сприяти вирішенню питання розмежування суміжних злочинів, відмежування злочинних діянь від незлочинних (крайня необхідність, необхідна оборона). Так, по-перше, коли внаслідок скоєння різних злочинів завдаватиметься шкода одним і тим же цінностям, виникатимуть складнощі в розмежуванні цих злочинів, адже об'єкт буде один і той же. По-друге, якщо будемо називати об'єктом злочину такі суспільні цінності як, наприклад,

життя, здоров'я, волю осіб, то кримінальне право в будь-якому випадку повинно охороняти такі цінності, і тоді покаранню підлягатимуть також ті особи, які завдали смерть іншій людині чи шкоди здоров'ю або обмежили волю іншої людини, перебуваючи в стані крайньої необхідності чи необхідної оборони, хоча кримінальне право в таких випадках даних осіб звільняє від відповідальності. В даному випадку, слід погодитися з твердженнями М.Й. Коржанського, що: «порушення суспільних відносин, спрямованих на охорону життя, – це якраз те, що відрізняє вбивство від правомірного позбавлення життя людини» [1, с. 22].

З іншої сторони, будь-які цінності не можуть існувати поза рамками суспільних відносин, адже саме суспільні відносини забезпечують реальні умови існування будь-яких цінностей, а тому внаслідок порушення суспільних відносин руйнуються умови нормального існування суспільних цінностей. Виходячи з чого, кримінальним правом охороняється не суспільні цінності, а суспільні відносини, що забезпечують умови існування таких цінностей. Тому, третім твердженням на шляху визначення об'єкта злочину буде те, що злочин посягає в першу чергу не на суспільні цінності, а на суспільні відносини, що забезпечують умови існування таких цінностей.

Висновки. Отже, беручи до уваги викладене та опираючись на критичну оцінку концепцій згаданих вище вчених, ми погоджуємося з тими науковцями, що розглядають об'єкт злочину в якості суспільних відносин, та вважаємо, що об'єктом злочину є найбільш важливі суспільні відносини, що охороняються нормами кримінального права, і яким унаслідок злочинного посягання завжди завдається істотна шкода.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Коржанський М.Й.* Об'єкт і предмет злочину: Монографія / М.Й. Коржанський. – Д. : Юрид. акад. МВС; Ліра ЛТД, 2005. – 252 с.
2. *Спасович В.* Учебник уголовного права. Т. 1 / В. Спасович – СПб. : Тип. И. Огризко, 1863. – 442 с.
3. *Кистяковский А.Ф.* Элементарный ученик Общего уголовного права. Т. 1. Общая часть. / А.Ф. Спасович. – К. : Университетская типография, 1875. – 413 с.
4. *Таганцев Н.С.* Русское уголовное право: Лекции. Часть общая. Т. 1 / Н.С. Таганцев, – 2-е изд., пересмотр. и доп. – СПб. : Гос. Тип., 1902. – 823 с.
5. *Пионтковский А.А.* Курс советского уголовного права. В 6-ти т. Часть общая, Т. 2 / А.А. Пионтковский. – М. : Изд-во «Наука», 1970. – 672 с.
6. *Никифоров Б.С.* Объект преступления по советскому уголовному праву / Б.С. Никифоров – М. : Госюриздат, 1960. – 229 с.
7. *Глыстин В.К.* Проблема уголовно-правовой охраны общественных отношений. / В.К. Глыстин. – Л. : Изд. Ленинградского университета, 1979 – 126 с.
8. *Тацій В.Я.* Объект и предмет преступления в советском уголовном праве / В.Я. Тацій -Харьков : Выща шк., 1988. – 198 с.
9. *Новоселов Г. П.* Учение об объекте преступления. Методологические аспекты / Г.П. Новоселов. – М. : Изд-во НОРМА, 2001. – 208 с.
10. *Гавриш С.Б.* Кримінально-правова охорона довікля в Україні / С.Б. Гавриш. – К. : Инст. Законод. Верховної Ради України, 2002. – 636 с.
11. *Матишевський П.С.* Об'єкт злочину / П.С. Матишевський // Кримінальне право України. Заг. част: Підруч. для студ. юрид. вузів і фак.; за ред. П.С. Матишевського та ін. – К. : Юрінком Інтер, 1997 – С. 124-133.

12. *Фесенко Є.В.* Злочини проти здоров'я населення та системи заходів його охорони: дис...докт. юрид. наук 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право / Є.В. Фесенко – К., 2004. – 35 с.

13. *Матвійчук В.К.* Теоретичні та прикладні проблеми кримінально-правової охорони навколишнього природного середовища : Монографія / В.К. Матвійчук – К. : Національна академія управління, 2011. – 368 с.

14. *Шульга А.В.* Объект и предмет преступлений против собственности в условиях рыночных отношений и информационного общества : дис...докт. юрид. наук, 12.00.08 – уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право / Шульга А.В. – Волгоград. – 2008. – 61 с.

Вітко О.Ю. Поняття об'єкта злочину

У даній статті автором, на основі критичного аналізу досоціалістичних, соціалістичної та сучасних точок зору на об'єкт злочину, дано загальнотеоретичне визначення об'єкта злочину.

Ключеві слова: об'єкт злочину, суспільні відносини.

Витко О.Ю. Понятие объекта преступления

В данной статье автором, на основании критического анализа досоциалистических, социалистической и современных точек зрения на объект преступления, дано общетеоретическое определение объекта преступления.

Ключевые слова: объект преступления, общественные отношения.

Vitko O.I. Object of crime concept

Based on the critical analysis of the pre-socialist, socialist and modern views on the object of crime, general theoretical definition of the object of crime is offered in the article.

Key words: object of crime, public relations.

Стаття надійшла до редакції 05.01.2012.